

Vér Ádám (1979) történész, assziriológus, az ELTE assziriológia doktori programjának ösztöndíjas hallgatója. Kutatási témája az Újasszír Birodalom és az Újbabilóni Birodalom politika- és intézménytörténete. Folyóiratunk szerkesztője.

Média és az Újasszír Birodalom keleti expanziója

Vér Ádám

Az asszír expanzió a legkülönbözőbb hatalmi struktúrákat is eredményesen volt képes integrálni a birodalomba, teljes királyságoktól kezdve egészen a főnökségi társadalmakban élő területekig. Írásomban az Újasszír Birodalom Kr. e. 8. század utolsó harmadában véghezvitt keleti expanziójának a Zagrosz-hegység középső vidékének társadalmára gyakorolt hatását mutatom be. Ez az a terület, amely az asszír forrásokban *māt Māda* néven kerül említésre, a klasszikus források pedig Médiaként említik. A Zagrosz Urartu és Elám közötti vidékén három különböző politikai berendezkedésű övezet fölé terjesztette ki hatalmát Asszír. Az asszír hódítások a rivális nagyhatalmakkal határos ütközőállamokat, Mannajt és Ellipit vazallus-, majd bábállami függésbe vonták, míg a kettejük között elterülő, politikailag fragmentált *māt Māda* területén négy asszír tartományt hoztak létre: Parszuát és Bit-Hambant Kr. e. 744 és 737 között, Harhart és Kisesszimet Kr. e. 716-715-ben.

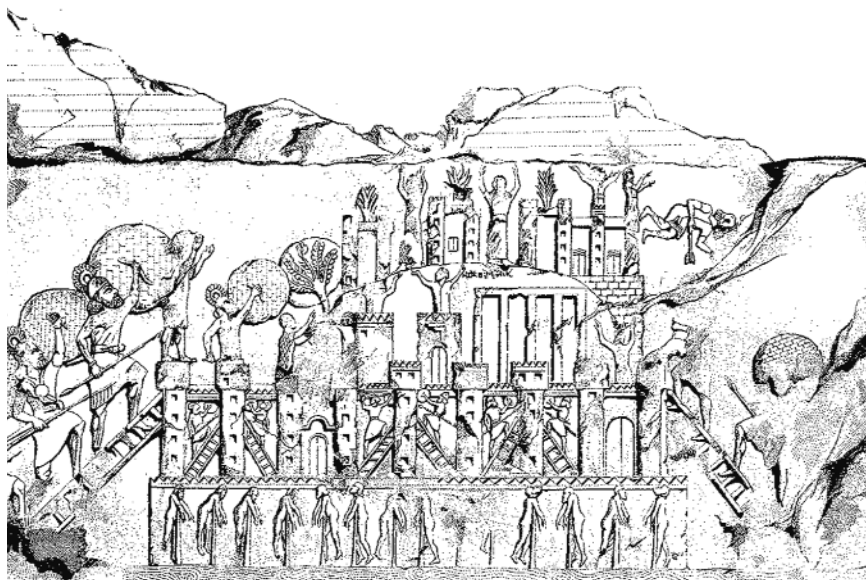
A korai méd történelemről szóló írott forrásaink két fő csoportra oszthatók. Az egyik csoportot a médekkel szomszédos, fejlett írásos kultúrával rendelkező népek kortárs írásai, tehát az asszír, urartui és babilóni királyfeliratok, krónikák és levelezések alkotják. A másik csoportba a klasszikus görög *auctorok* tartoznak, közülük is elsősorban Hérodotosz, aki *A görög-perzsa háború I.* könyvének 95–107. fejezeteiben foglalkozik a korai méd történelemmel, ezt a részt hívjuk *Médikosz Logosznak*. A médek és lúdek közti háború az I. 16. és az I. 72–74. *caputok* tárgya.

A médekről szóló ékírásos források korántsem nyújtanak olyan koherens képet a méd történelemről, mint a hérodotoszi elbeszélés. A számtalan királyfeliratról, krónikából és levélből, amelyek rendszerint csak érintőlegesen foglalkoznak a médekkel, nehéz összeállítani egy koherens narratívát, vagyis: megírni a médek történelmét. Hérodotosz óta általános elfogadottságnak örvendett a médek egységes királyságba szerveződésének és a Méd Birodalom létrejöttének történeti narratívája. A 19. század régészeti feltárásaival előkerült ékírásos archívumok adatai ezt a képet tovább erősítették.

A méd nép azonosítása *māt Māda*-val, az Asszír Birodalom bukása körüli méd szerepvállalás, Nabú-náid szippari és babilóni feliratai mind egybevágtak a klasszikus *auctorok* által leírtakkal. Az ékírásos források feldolgozása közben azonban egyre több olyan adat került napvilágra, amely már nem illeszkedett a Hérodotosz alapján meghatározott értelmezési keretbe, olyannyira, hogy a paradigmából kilógó adatok lassan szétfeszítették azt, és új értelmezési keret felállítására ösztönözték a kutatókat.

Ezen új értelmezési keret alapvető állítását a 2001 áprilisában Padovában rendezett *Continuity of Empire* című konferencia fogalmazta meg. Az állítás röviden összefoglalva úgy hangzik, hogy Hérodotosz *Médikosz Logosza* és a klasszikus *auctorok* ezen elbeszélés nyomán született történetei a korai

Asszírok ostromolják Harhart. II. Sarrukín (Kr. e. 721–705) horszábádi (Dúr Sarrukín) palotájából származó dombormű rajza (Párizs, Louvre)

méd történelemről nem kezelhetők egyenértékűként az asszír és babilóni források információival. Hamis az az elképzelés, amely a négy egymást követő méd királyról, illetve a Méd Birodalom kialakulásáról szól. Ha a médekről, a méd történelemről vagy Médiáról akarunk érvényes kijelentéseket tenni, akkor az eseményekkel egyidejű ékírásos forrásoknak, valamint az elsődleges és másodlagos régészeti forrásoknak kell elsőbbséget kapniuk az új történeti narratívák kialakításánál.

E cikk keretei között nem vállalkozhatom a méd állam létezése körül kirobbant szakmai vita érveinek ismertetésére, s a vitában való állásfoglalásra különösen nem. Írásomban csupán az Asszír Birodalom és a helyi elit viszonyrendszerét kívánom bemutatni az asszír birodalmi adminisztráció különböző szövegei alapján.

AZ ASSZÍR HÓDÍTÁS KITERJEDÉSE

Asszír keleti expanziója során három eltérő politikai és társadalmi berendezkedésű zónára terjesztette ki fennhatóságát Kr. e. 744 és 707 között. Északról dél felé haladva: az Urmia-tó és a Zeribor-tó közötti térségben a Mannaj Királyságra, a Zeribor-tó és a Nagy Khoraszán Út völgyrendszerének déli hegyvidéke közötti részen, a Középső-Zagrosz területén egy politikailag fragmentált, nemzeti szerveződésben élő területre, valamint a Nagy Khoraszán Út völgyrendszerének déli szegélyétől Elámig érő Ellipi Királyságra. Az asszír hódítás kelet felé haladva sehol nem lépte át a Zagrosz gerincvonulatát, a *Chain Magistrale*-t, bár zsákmányszerző, vagy büntető hadjáratot vezettek e hegyvonulat mögé is. Írásomban e három régió közül a politikai szervezettség kezdetleges fokán álló Középső-Zagrosz vidékének az Asszír Birodalomba történt integrációját vizsgálom.

ASSZÍR BERENDEZKEDÉS A KR. E. 744 ÉS 716 KÖZÖTT LÉTREJÖTT TARTOMÁNYOKBAN

A Zagroszban létrehozott asszír tartományok számos apró politikai entitást foglaltak magukban. Ezek a korábban független, vérségi alapon működő államocskák a hegyek által szétszabdalt terület egy-egy medencéjét vagy völgyét töltötték ki. A földrajzi széttagoltság és a politikai fragmentáció egyszerre figyelhető meg itt az asszír expanziót megelőző időszakban. Egy-egy asszír tartomány számos ilyen mini fejedelemséget integrált. Erre jó példa III. Tukulti-apil-Ésarra beszámolója, amelyben az uralkodó felsorolja a (Kr. e. 744 és 737-es hadjárataiban) legyőzött területeket és a két létrehozott tartományba betagozott kisebb politikai egységek nevét (lásd a lapszéli szöveget).

A feliratot olvasva szembeötlő, hogy az első szakaszban felsorolt legyőzött országok köre jóval kiterjedtebb, mint a tartományba is szervezetteké (29–32. és 34–36. sorok), és mind a két felsorolást a „médek tartományai/földjei” formulával zárja le a szöveg. Tehát ezeket a területeket az asszírok ekkor már médnek tartották. A létrehozott két asszír tartomány (Bit-Hamban és Parszua) számos apróbb területből áll. A tartomány élén a király által kinevezett helytartó áll. A kisebb – tartományba integrált – egységek élén továbbra is a helyi vezető, a *bēl āli* áll, amint azt a II. Sarrukín korabeli levelezésből látni fogjuk. Az akkád terminus a *bēl āli*, amely a Mannaj és Ellipi között elterülő zagroszi területek *speciális uralmi formáját* jelöli. Ennek az uralmi formának az a jellegzetessége, hogy a hegyvidéki terület szétszórt völgyeiben korábban kialakult apró fejedelemségeket az Asszír Birodalom oly módon integrálja tartományi rendszerébe, hogy a tartományt alkotó apró fejedelemségek vezetői, a *bēl ālik*, tovább gyakorolják hatalmukat saját területük felett, de már mint az asszír király vazallusai.

Amíg a felirat a legyőzött területek összes városának elpusztításáról beszél (34. sor), a deportáltak létszáma csupán 6500 fő (33. sor), ami igen szűk körű népeségcserére utal, különösen, ha az asszírok más területeken folytatott deportálási gyakorlatát is figyelembe vesszük, ahol nem ritkák a több tízezer, sőt akár száz-ezer fős kitelepítések sem.¹ A zagroszi területekről kitelepített emberek alacsony

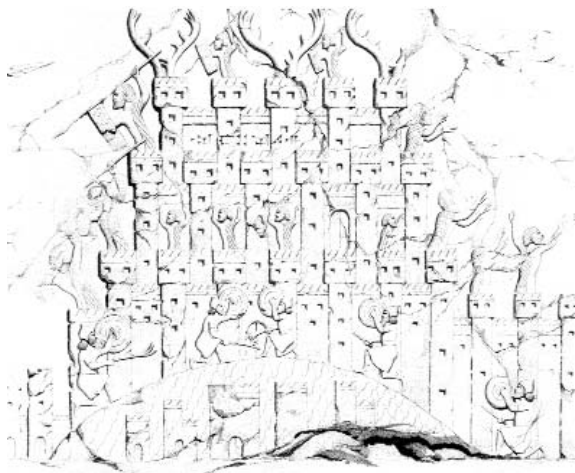
(29.) Namri országát, Bit-Szangibutit, Bit-Hambant, Szumurzut, Barrúát, Bit-Zualzast, Bit-Mattit, a Tuplias országbeli Niqu városát, Bit-Taranzajt, Parszuát, Bit-Zattit, (30.) Bit-Abdadanit, Bit-Kapszit, Bit-Szangit, Bit-Urzakkit, Bit-Istárt, Zakruti városát, Gizinikissit és Nissajt, Szibur és Urimzan városokat, Ra'uszant, (31.) Upariát, Buszutszt, Ariarmit, a Kakasok országát, Szakszuknit, Araquttut, Karzibrát, Gukinnanát, Bit-Szabatot, Szilhazit, (32.) amit ők a babilóniak erődjének hívnak, a Rua-hegyet egészen a Só-sivatagig, Uspappanát és Sikrakit, az arany tartományt; az erős médek tartományait teljes egészben, mint a madarat hálóval, elfogtam. (33.) Hatalmas tömegüket lemészároltam. 6500 embert vagyonukkal együtt (lovak, öszvérek, baktriai tevék, csordák és nyájak számolatlanul) kitelepítettem. (34.) Városaikat elpusztítottam, leromboltam, tűzben felégettem, rommá és törmelékhalommá változtattam. Namrit, Bit-Szangibutit, Bit-Hambant, Szumurzut, Bit-Barrúát, Bit-Zualzast, (35.) Bit-Mattit, a Tuplias országbeli Niqu városát, Bit-Taranzajt, Parszuát, Bit-Zattit, Bit-Abdadanit, Bit-Kapszit, Bit-Szangit, Bit-Urzakkit, Bit-Istár és (36.) Zakruti városokat – az erős médek földjeit – Asszíríához csatoltam. Újjáépítettem városaikat, és felállítottam bennük Assurnak, az én uramnak fegyverét. Az általam legyőzött idegen országok népeit telepítettem beléjük. (37.) Két eunuchomat mint helytartót helyeztem föléjük. Királyi portréimat Tikrakkiban, Bit-Istár és Szibur városokban, Ariarmiban, a Kakasok országában (38.) és Szilhaziban, amit ők a babilóniak erődjének hívnak, elhelyeztem. A médek, az ellipibeliek és a hegyek minden bēl ālijának – egészen a Bikni-hegyig – adóját: (39.) [...] lovakat, öszvéreket, baktriai tevéket, csordákat és nyájakat átvettem. A mannaji Iranzu meghallván Assurnak, az én uramnak híseit, melyeket az egész hegyvidéken véghezvitt, (40.) Assurnak, az én uramnak féltelmetes ragyogása előntvén őt, Dúr-Tukulti-apil-Ésarrába, színem elé jött, lábamat megcsókolta. (41.) lovakat, öszvéreket, csordákat és nyájakat, fegyvereket [...] [hozott].

K 3751. Hayim Tadmor, *The Inscriptions of Tiglath-pileser III King of Assyria*, Jerusalem, 1994, 164–166.

számára magyarázatot adhat, hogy a lakosságcsere csupán a városias települések populációjára korlátozódott. A másik magyarázat a deportáltak alacsony számára vonatkozóan az lehet, hogy a lakosságcsere az új tartományoknak csak azokon a részein hajtották végre, amelyeken az asszír közigazgatás a lokális szintet közvetlenül, és nem a *bēl ālik*on keresztül irányította, tehát csupán a tartományok központjait és azok közvetlen környékét érintette a deportáció. Az újonnan annektált területek városainak újjáépítéséről szóló szakasz (36. sor) a birodalom más területein legyőzött és onnan deportált emberek itteni városokba telepítéséről tesz említést.

Már III. Tukulti-apil-Ésarra feliratában is megfigyelhető egyfajta törekvés ezen területek szélesebb körű integrációjára, gondoljunk csak a részleges lakosságcsere, az asszír stílusban újjáépített² városi központokra, valamint az Assur-kultusz valamilyen formájú bevezetésére – amennyiben az *és felállítottam bennük Assurnak, az én uramnak fegyverét* szakasz ilyen értelmezését elfogadjuk (36. sor).

II. Sarrukín az általa létrehozott zagroszi tartományokban megtette ugyanezeket az integrációt szolgáló lépéseket (korlátozott lakosságcsere³ – központok újjáépítése – Assur-kultusz bevezetése), sőt kicsit talán tovább is ment. A Kr. e. 716-os és 715-ös hadjárataiban legkevesebb hat méd városnak új, asszír nevet adott. Így lett Harhaból Kár-Sarrukín, Kisesszimből Kár-Nergal, Kisesluból Kár-Nabú, Qindauból Kár-Szín, Anzariából Kár-Adad, Bit-Bagaiából Kár-Istár. Az új nevek olyan összetételek, amikben az első tag, Kár-, a *kārum* akkád szó *status constructusa*. A *kārum* szó eredeti jelentése ‘rakpart’, ‘kikötő’, amely hamarosan a ‘kereskedelmi lerakat’ jelentéssel bővült. Tekintettel arra, hogy ezek az újasszír kori, zagroszi *kārum*ok feltehetően mind a Nagy Khoraszán Út közelében helyezkedtek el, könnyen elképzelhető, hogy fontos szerepük volt a Zagroszon áthaladó távolsági kereskedelemben. Az új névvel felruházott városok *kārum* előtagja tehát a települések kereskedelmi jelentőségére utal. Az új városnevek második tagja – Kár-Sarrukín kivételével, ahol a király a névadó – mindig az asszír pantheon egy meghatározó istenének a neve. Arról, hogy abban a városban, amely új nevét egy asszír istenről kapta, bevezették-e az adott isten kultuszát, nincs tudomásunk. Ha így történt, akkor II. Sarrukín korától kezdve elmondható, hogy a legfontosabb asszír istenek kultuszközponttal rendelkeztek a Középső-Zagrosz területén.

Asszírok ostromolják Kisesszimet. II. Sarrukín horszábádi (Dúr Sarrukín) palotájából származó dombormű rajza (Párizs, Louvre)

SZIMBIÓZIS

A zagroszi asszír tartományok létrejöttét követően az Asszír Birodalom és a Középső-Zagrosz politikai elitje szoros együttműködést folytatott, ami mindkét fél számára előnyöket biztosított. Az asszír hadseregben a zagroszi előkelők lovas katonái szolgáltak, ugyanakkor a zagroszi *bēl ālik* lakhelyeinek ugrásszerű fejlődése figyelhető meg ebben az időszakban.⁴

A Birodalom és a helyi elit szimbiózisáról csak akkor beszélhetünk, ha bizonyítani tudjuk, hogy az asszír expanzió nem törölte el a helyi vezető réteg, a *bēl ālik* hatalmát, hanem hatalmuk megőrzése mellett tagozta be területeiket az Asszír Birodalom tartományi rendszerébe. Azt az állítást, hogy a *bēl ālik* az asszír tartományba szervezés után is hatalomban maradtak, három forráscsoporttal bizonyíthatjuk: a királyfeliratok adólistáival, a helytartók által küldött levelekkel és egy Assur-ah-iddina korából fennmaradt úgynevezett hűségesküvel.

A Középső-Zagrosz régészeti lelőhelyei erősített udvarházak, amelyekre az angol régészeti kifejezés a *manor* (Godin Tepe, Tepe Nus-i Jan, Baba Yan Tepe, stb.). Ezek a néhány épületből álló erősített udvarházak nem lehettek az asszír birodalmi adminisztráció központjai, az asszír stílusban átépített tartományi székhelyek; sokkal valószínűbbnek látszik, hogy ezek a helyi elit, a *bēl ālik* lakhelyei voltak. Az ékírásos források alapján datált szimbiózis korszaka egybeesik ezeknek az épületegyütteseknek a fejlődő szakaszával. A néhány épületből álló lakhelyek ebben a korszakban közösségi termekkel, megnövekedett raktárakkal és kultuszépületekkel egészülnek ki.⁵ Az a tény, hogy a birodalmi alávetettség korszaka a helyi elit nagyszabású építkezéseivel esik egybe, sokat elárul az alávetettség természetéről. A régészeti adatok tehát az írásos forrásokkal egybehangzóan a kölcsönös előnyökkel járó szimbiózis meglétét támasztják alá.

BĒL ĀLIK AZ ADÓHOZÓK KÖZÖTT

Az első írásos forráscsoportot az asszír királyfeliratoknak az a része alkotja, amelyben a király átveszi az aktuális hadjáratban érintett területek vezetőinek adóit. A Zagroszba vezetett hadjáratok esetén az Asszír Birodalomba betagozott területek *bēl ālijai* is adóhozóként jelennek meg, más, független vagy vazallus államok uralkodóival együtt. Jó példa erre II. Sarrukín Kr. e. 714-es hadjárata, amelyben a király, mielőtt Mannajba, az urartui csapatok ellen vonult, dél felé fordult, és Parszuában átvette a hegyvidéki elit adóját. A szövegben⁶ a két évvel korábban alapított tartományok (Harhar és Kisesszim) területéről jövő *bēl ālik* ugyanúgy hoznak adót, mint a névlegesen független Ellipi királya, Daltá. Ezek szerint az új tartományok *bēl ālijai* hatalomban maradtak. Sőt, olyan területekről (Bit-Kapszi, Bit-Zualzas, Bit-Istár) is érkeznek adót hozó *bēl ālik*, amelyeket még III. Tukulti-apil-Ésarra szervezett asszír tartományokba.

II. Sarrukín nyolcadik hadjáratának szövegét csak példaként említettem, hiszen a zagroszi asszír tartományok létrehozásától kezdve nincs olyan, keletre indított hadjáratot leíró királyfelirat, amelyben a tartományokba szervezett *bēl ālik* ne szerepelnének az adóhozók között.

A HELYTARTÓK ÉS A *BĒL ĀLIK* VISZONYA A KIRÁLYI LEVELEZÉS TÜKRÉBEN

Mint minden asszír tartomány élén, az Asszír Birodalom központjából kirendelt helytartók álltak a zagroszi tartományok élén is. A helytartók szoros kapcsolatban álltak a birodalmi központtal, gyakran kaptak királyi parancsokat, amelyeknek teljesítéséről azonnal jelentést tettek a királynak. A helytartónak kötelessége volt a tartományi hadsereg ellátása, a tartomány erődjének karbantartása és a hírszerzés megszervezése is – több levélben hallunk a helytartók által kiküldött kémekről és az általuk szerzett hírekről.

A zagroszi tartományok helytartóinak még egy fontos feladatuk volt: a tartományuk határain belül élő *bēl ālik*knak a Birodalomhoz kötése, illetve asszírbarát beállítottságuk biztosítása.

Az asszír hatalom a *bēl ālik*kat egyfajta hűségesküvel, az *adē*val kötötte magához. Ezt az esküt egy új helytartó érkezésekor újra le kellett tennie a helyi elit tagjainak. Egy ilyen szituációról számol be az ABL⁷ 129 levél:

Bíbor ruhákba öltöztettem őket, ezüst karkötőt csatoltam csuklójukra és így szóltam hozzájuk: „Éppúgy, ahogy korábban Nabú-bélu-ka” in rendelkezésére álltatok, és bármi hírt kaptatok, elmondjátok neki, most álljatok az én rendelkezésemre, és küldjétek el nekem, bármi hírt hallotok is a médekről. Én megvédelek titeket, ahogy Nabú-bélu-ka” in megvédett titeket, és jó szavakkal szólok rólatok a király, az én uram színe előtt.”

És ők így szóltak hozzám: „A király utasított minket, hogy álljunk Kár-Sarrukín kormányzójának rendelkezésére, így hát most(antól) a Te szolgálatodra állunk. Mi a király alattvalói vagyunk.”

A levélben olvasható információk szerint új helytartó érkezik Harhar helytartói székébe Kr. e. 708 novemberében, aki tartományának *bēl āli*jaival letéti az *adē* esküt. Egy másik levélből⁸ kiderül, hogy az *adē* ceremónia résztvevői nem a tartományi központban tesznek esküt, hanem az újonnan érkezett helytartó ellátogat váraikba, ahol erre az alkalomra több *bēl āli* összegyűlik. Az idézett szöveg érdekes bepillantást enged a vazallusi szerződés ceremóniájába. A helytartó a presztízsjavak átadása után olyan szerződéses kapcsolatra lép a helyi elit tagjaival, amely a vazallusi függés viszonylag enyhe fokozatával a középkori *consilium et auxilium* rendszerére hasonlít.⁹ Az *adē* keretében a helyi elit felesküdt tagjai védelemben részesülnek, cserébe információkat kell átadniuk a helytartónak, és erőforrásaikkal a helytartó rendelkezésére kell állniuk.

Az Asszír Birodalom az *adē* esküvel azonban nemcsak információkat követelt meg a *bēl āli*któl, hanem katonai támogatást is. Arra, hogy az asszír hadseregben a hegyvidéki előkelők csapatai is helyet kaptak egy-egy hadjárat alkalmával, jó példa Adad-isszija, Zamua helytartójának levele, amelyet a 716-os Mannaj elleni hadjáratot közvetlenül megelőző időszakra datálhatunk. Az ABL 342 levélben a helytartó nem az asszír királyi csapatokról ad hírt, hanem a vazallus *bēl ālik* seregeit említi meg:

A királynak, uramnak a Te szolgád, Adad-isszija. Jó egészséget a királynak, az én uramnak!

A lovasság két szakasz-parancsnokát elküldtem Szanha és Ulusia városokba, a király ott lévő szolgálóihoz. A két tiszt alapos szemlét tartott: a felszerelésük és gabonaadagjaik a táblán meg-

Zagroszi *bēl ālik*. Dombormű II. Sarrukín horszábádi (Dúr Sarrukín) palotájából (Párizs, Louvre)

határozottnak megfelelően vannak. (A két tiszt) riasztotta őket, és az őrségük (most már) erős. A király, az én uram elégedett lehet.

A király, az én uram tudja, hogy Kubaba-ila’i a nyelvek mestere (=tolmács). Elküldtem őt Tikris városába, és (onnan küldött) részletes jelentését ezúton küldjük el a királynak, az én uramnak. Mindig, mikor a mannaj határ közelében táborozom, az Özvegy fia velem szemben, a határ túloldalán ver tábort.

Ugyanazon a napon, amikor Nergal-bélu-uszur megérkezett, és utasított engem az indulásra és a Mannajba vonulásra, én elküldtem harmadik emberemet hozzá, aki felszólította: „Indulj el!” (Erre) ő azt válaszolta, hogy beteg, mire emberem: „Küldd el akkor a fiadat!” (Erre) ő azt válaszolta: „Ő is beteg, elküldöm majd a fivéremet a csapataimmal!”

*Elküldtem a harmadik embert, de (ez a bizonyos fivér) még nem érkezett meg. A *bēl ālik* többi csapata már velem van.*

Ez a hadjárat előestéjén írott levél betekintést enged a hadműveleti zónával határos asszír tartomány felkészülésébe. A levélből világosan kiderül, hogy a helytartó ellenőrizteti a tartománya határát vigyázó erődök helyőrségét, majd kémek küld az ellenséges vonalak mögé, akinek jelentését egyenesen a királyhoz továbbítja, és maga is jelentést tesz az ellenséges csapatok általa megfigyelt mozgásáról. A levél második felében arról számol be, hogy a király indulási parancsát kézhez kapva összegyűjtötte a vazallus *bēl ālik* csapatait, akik közül egy (nem tudjuk meg, név szerint melyikük) nem tett eleget a behívó parancsnak. A többi *bēl āli* viszont ott van, csapataival együtt! Ez világosan mutatja, hogy a zagroszi asszír helytartók a tartományuk területén élő *bēl ālik* csapatait is besorozták egy-egy katonai akció előtt.

A birodalmi központ reprezentánsai, az asszír helytartók a király utasítására elmozdíthattak *bēl ālik*kat a pozíciójukból, erre példa az ABL 713 levél:

Azzal kapcsolatban, amit a király, az én uram írt nekem: „Fogd el, és börtönözd be az Uriakkából való Karakku fiát, és nevezd ki Rametít helyette!” – Én elfogtam Karakku fiát, és bebörtönöztem, ahogy a király, az én uram parancsolta, és elküldtük Rametít a helyére. Assur-szabtanni vitte őt (oda). Az Uriakkaiak nem értenek (ezzel) egyet, és azt mondják:...

A levél további része sajnos kitört, így nem tudhatjuk meg, hogy mit mondtak az Uriakkaiak, de annyi bizonyos, a korábbi adólistákban is szereplő Karakkut a király parancsára nem követhette fia az uralomban, hanem egy másik, szintén méd előkelőt neveztek ki a város *bēl ālijá*vá.

Az elhunyt *bēl āli* utódjának asszír megerősítése akkor sem maradt el, ha a hatalom a szokásos módon atyáról fiúra szállt. Erről számol be az ABL 902 levélben a harhari asszír helytartó:

A királynak, az én uramnak szolgád, Mannu-ki-Adad. Jó egészséget a királynak, az én uramnak! Babúnak, a bēl ālinak, a fia lejött hozzám (a hegyekből). Én felbátorítottam szívét, és kineveztem őt. [...] A király, az én uram, elégedett lehet.

BĒL ĀLIK ASSUR-AH-IDDINA SZERZŐDÉSÉBEN

Assur-ah-iddina 672-ben szerződést kötött nyolc hegyvidéki *bēl ālival*.¹⁰ A 670 soros szerződés nyolc példányban került elő 1955-ben a kalhú Nabú-templomból. A régészek a szerződést tartalmazó agyagtáblákat több száz apró töredékből állították össze, és mivel a nyolc példány – a szerződő fél nevét kivéve – majdnem teljesen azonos, nagy pontossággal rekonstruálható az egész szöveg.¹¹ E hosszú szerződés pontos céljáról ma is vita folyik.

A szöveg értékelésével kapcsolatban két fő irányzat alakult ki. A szöveget legutóbb közreadó Simo Parpola szerint ez egy vazallusszerződés, amit Asszír királya új vazallusaival kötött meg. Állítása szerint a nyolc szerződő *bēl āliból* négyen biztosan Assur-ah-iddina Kr. e. 676-os hadjáratokor kerültek kapcsolatba Asszíriával, a megtalált táblák tehát a frissen alávetettek vazallusszerződésai lennének.¹² II. Sarrukín korából maradt ránk a már idézett helytartói beszámoló, amelyben a harhari asszír helytartónak tesznek a hegyvidéki *bēl ālik* vazallusi fogadalmat, vagyis *adē* esküt. Ám a II. Sarrukín kori beszámoló és Assur-ah-iddina szerződése között nincs semmi hasonlóság, csupán a szerződés akkád terminusa, az *adē*.

A második értelmezés szerint ez a szöveg hűségeskü. Assur-bán-apli egyik feliratában¹³ beszámol arról, hogy apja, Assur-ah-iddina, amikor kijelölte őt trónörökösnek, megeskette egész Asszíriát az istenek esküjére (*adē nīš ilāni*), hogy támogatták kijelölt utódját, Assur-bán-aplit. Ezen elképzelés szerint csupán a véletlennek köszönhető, hogy éppen a hegyvidéki *bēl ālikkal* megkötött nyolc szerződés maradt fenn, hiszen az utódlásra vonatkozó hűségesküt a birodalom valamennyi vazallusának le kellett tennie. Ennek az érvelésnek az a gyenge pontja, hogy a szerződéseknak a kalhú Nabú-templomban talált többszáz darabkája mind beilleszthető a nyolc rekonstruált szerződés valamelyikébe, és semmi nem utal rá, hogy azon a helyen, ahol ezeket a szerződéseket tárolták, tároltak volna a birodalom más részéből érkező, hasonló tartalmú szerződéseket is. Ugyanakkor Assur-ah-iddina édesanyja, Zakútu valóban köttetett olyan szerződést, amely Assur-bán-apli öröklését biztosítja,¹⁴ ám ezt csak közvetlenül az asszír udvarban élőkkel, királyi leszármazottakkal kötötték meg.

Egy harmadik értékelését adja a szerződésnek Mario Liverani,¹⁵ aki szerint a nyolc példányban elkészült szerződés valóban hűségeskü, ám korántsem pusztán a véletlen műve, hogy csupán ez a nyolc példány maradt fenn. A vazallusszerződésként való értékelés ellen szól, hogy a szövegben nincs megnevezve olyan vazallusi kötelezettség, amely az asszírok által megkötött

Zagroszi előkelők lovakat hoznak kihallgatási ajándékkul. Dombormű II. Sarrukín horszábádi (Dūr Sarrukín) palotájából (Párizs, Louvre)

többi vazallusszerződést jellemzi:¹⁶ nincs benne szó sem adóról, sem Asszír királya és a szerződő terület viszonyáról stb. Ugyanakkor szerepelnek benne azok a formulák, amelyek a hűségesküket jellemzik,¹⁷ például az, hogy ha az eskütevő bármi gonosz tervről hall, amit a trónörökös ellen terveznek, azt azonnal jelentenie kell.

A szerződést hűségesküként értelmezve azonban nem helytálló az az állítás, hogy ezt az esküt a birodalom összes vazallusával megkötötték volna. Zakútu már említett hűségesküit kizárólag a legfelsőbb udvari kör tagjai tették le. Nincs rá régészeti bizonyíték, hogy ezt a nyolc példányban fennmaradt szerződést másokkal is megkötötték volna, a trónutódlásról általánosságban beszélő Assur-bán-apli feliratából pedig nem következtethetünk egyértelműen ilyen táblák létezésére. Ám ha nem frissen létrejött vazallusi függésük miatt kötötték ezt a szerződést a hegyvidéki *bēl ālik*, és nem is azért, mert a birodalom összes vazallusát hűségeskü tételére kötelezték, akkor miért teszi le a csupán a legfelsőbb udvari emberek számára kötelező hűségesküt ez a nyolc, a birodalom perifériáján élő *bēl āli*?

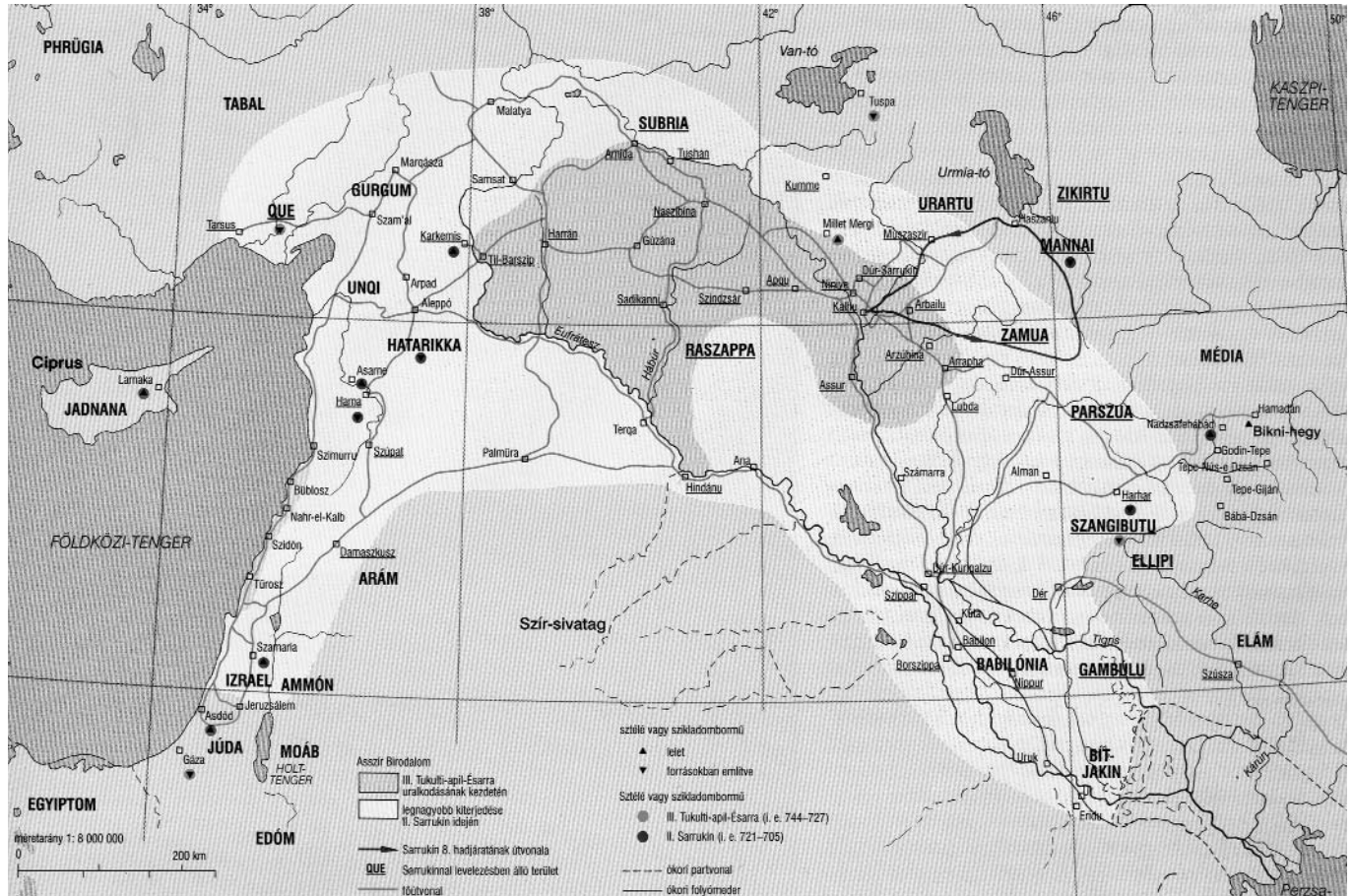
A szerződés szövegét elemezve arra a következtetésre juthatunk, hogy a szerződésben foglalt kötelezettségek teljesíthetetlenek a *bēl ālik* zagroszi lakóhelyeiről. Ilyen kitétel például: ha a királyi udvarból váratlanul érkezik egy hírnök akár nappal, akár éjjel, mondván: a király hívhatja a trónörökösöt, az eskütevőknek nem szabad a hírnökre hallgatniuk, hanem a hírnököt erősen őrizni kell, míg egyikük a királyi palotába nem siet, hogy a hívás valódiságát ellenőrizze. Egy ilyen feladat teljesítéséhez az eskütevőknek a trónörökös közvetlen közelében kell tartózkodnia. Liverani még számos olyan részletet elemzi a szövegnek, melyek alapján nagy valószínűséggel állítható, hogy az eskütevők valójában *testőri szolgálatot* láttak el a trónörökös mellett.

A zagroszi asszír tartományok létrejöttétől kezdve a zagroszi elit és az asszír udvar kölcsönös előnyöket biztosító együttműködését figyelhetjük meg. A birodalmi alávetettség idején a *bēl ālik* megőrizték korábbi hatalmi pozíciójukat – lakóhelyeik ugrásszerű fejlődése figyelhető meg ekkor. Csapatokkal együtt az asszír hadseregben szolgáltak, sőt néhányuk valószínűleg a trónörökös mellett, a birodalmi központokban vállalt testőri szolgálatot. Az asszír udvar és a *māt Māda* vezetői közti viszony vizsgálata talán árnyalhatja az Újjasszír Birodalom bukását előidéző méd szerepvállalásról alkotott képet.

JEGYZETEK

Jelen tanulmány a VII. Ókortudományi Konferencián (Debrecen, 2006) elhangzott előadás írott változata

- III. Tukulti-apil-Ésarra Hamathból 85 000 embert telepített át Tusanba és 1223 embert Ullubába. Lásd Tadmor, H., *The Inscriptions of Tiglath-pileser III King of Assyria*, Jerusalem, 1994, 62. Ann. 19, 11–12. sorok, valamint Oded, B., *Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire*, Wiesbaden, 1979, 20.
- Reade, J. E., „Iran in the Neo-Assyrian Period”: Mario Liverani (szerk.), *Neo-Assyrian Geography*, Roma, 1995, 31–42.
- Samária elfoglalása után az asszírok Média városaiba is telepítettek izraelieket, lásd 2 Kir 17,5–6; valamint Diakonoff, I. M., „The Cities of the Medes”: Mordechai Cogan – Israel Eph'al (szerk.), *Ah, Assyria...: Studies in Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayim Tadmor* (Scripta Hierosolymitana, 33), Jerusalem, 1991, 13–20. Média városai minden bizonnyal a frissen meghódított zagroszi tartományok újjáépülő központjai, Kisesszim és Harhar városok voltak.
- Brown, S. C., „Media and Secondary State Formation in the Neo-Assyrian Zagros: an Anthropological Approach to an Assyriological Problem”: *Journal of Cuneiform Studies* 38 (1986) 107–119.
- Liverani, M., „The Rise and Fall of Media”: Frederick Mario Fales – Giovanni B. Lanfranchi (szerk.), *Continuity of Empire? Assyria, Media, Persia...*, Padova, 2003, 2–4. és Brown, S. C., „Media and Secondary State Formation...”.
- Thureau-Dangin, F., *Une relation de la huitième campagne de Sargon* (Textes cunéiformes du Louvre, 3), Paris, 1912, 39–50.; Mayer, W., „Sargons Feldzug gegen Urartu – 714 v. Chr.: Eine militärhistorische Würdigung”: *MDOG* 115 (1983) 70–73.; Fuchs, A., *Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad*, Göttingen, 1994, 100. és 320.
- Harper, R. F., *Assyrian and Babylonian Letters*, London–Chicago, 1892–1914.
- CT 53 93, 1–13. sorok.
- Fuchs, A. – Parpola, S., *The Correspondence of Sargon II, Part III* (State Archives of Assyria 15), Helsinki, 2001, XXVI.
- Név szerint: *Humbares, Nahsimarti bēl ālija; Bur-Dadi, Karzitali bēl ālija; Hatarna, Szikriz bēl ālija; Larkutla, Mazamua bēl ālija; Ramataja, Urakazabanu bēl ālija; Tunī Ellipi bēl ālija; XX, Izaja bēl ālija; XX, XX bēl ālija*. A két utolsó *bēl āli* neve kitört, és az utolsó szerződésnél a területnév sem maradt meg.
- A szerződés legújabb kiadása: Parpola, S. – Watanabe, K., *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths* (State Archives of Assyria 2.), Helsinki, 1988, 29–58.
- Parpola, S. – Watanabe, K., *Neo-Assyrian Treaties...*, XXX–XXXI.
- Streck, M., *Assurbanipal I–III* (Vorderasiatisches Bibliothek, 7.), Leipzig, 1916, 2. skk.
- Parpola, S. – Watanabe, K., *Neo-Assyrian Treaties...*, 62–64.
- Liverani, M., „The Medes at Esarhaddon’s Court”: *Journal of Cuneiform Studies* 47 (1995) 57–62.
- Például a Parpola, S. – Watanabe, K., *Neo-Assyrian Treaties...* 5. szöveg, amelyben Assur-ah-iddina Bálla, Türosz királyával köt vazallszerződést, pontosan definiálja Asszíria és Türosz viszonyát, felsorolja azokat az eseteket, amikor a vazallus Bál csupán a király engedélyével cselekedhet, tisztázza Türosz és a vele szomszédos, Asszíríának szintén vazallusi hűséggel tartozó terület viszonyát.
- Ilyen hűségeskü még a Parpola, S. – Watanabe, K., *Neo-Assyrian Treaties...* 4. és 7. szövege, valamint a már említett Zakútu szerződés.

Az Újasszír Birodalom (M. Roaf, *A mezopotámiai világ atlasza*, Budapest, 1998. 179. oldal nyomán)